

*Кудряшова О.В.,
асистент кафедри української філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**ВІРШ ГРИЦЬКА ЧУПРИНКИ «НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ
БОРИСОВІ ГРІНЧЕНКОВІ»**

«В ліриці поетична думка, складний внутрішній досвід повинні бути передані згущеними поетичними формулюваннями, які встановлюють із читачем швидкий та безпомилковий контакт» [2; 14]» – так визначала суть лірики Л. Гінзбург. У ліриці розкривається цілісний рух людської душі. Вона не тільки фокусує свою увагу на внутрішньому житті людей, а й залучає до свого аналізу такий стан, який зосереджує нас на зовнішній реальності. Лірична поезія – не завжди розмова поета про себе та свої почуття, це відкритий погляд, ставлення ліричного суб'єкта до речей, їх оцінка. Така поезія легко відображає просторово-часове уявлення, зв'язує почуття із фактами буття та природи, історії і сучасності, із життям у світі, глобальними проблемами і проблемами глибоко особистісними.

Критики по-різному підходять до сенсу лірики і тому оцінки поетичної образності Грицька Чупринки були досить різнорідними: С. Єфремов вважав його млявим щодо художніх образів, Я. Можейко був впевнений, що він «...слова ліпить, накопичує безкінечно, а за ними й не видно зовсім образу» [6], а Микола Євшан був переконаний, що в українській літературі «поетів-ліриків маємо ми двох: *Олеся і Чупринку*» [3; 277].

Образ як конкретне уявлення є одним із засобів відображення людської свідомості (явищ, фактів, подій). Він утворюється за участю уяви і не просто відображує один якийсь факт, а згущує, концентрує вагомі для автора сторони життя задля його осмислення. Його ціль – «...реформувати річ, перетворити її в дещо інше – складне в просте, просте в складне, але у будь-якому разі досягнути між двома полюсами найвищої смислової напруги, розкрити взаємопроникнення найнесхожіших планів буття» [5; 252].

Для втілення яскравих образів Г. Чупринка послуговувався різними жанрами лірики: піснею, гімном, маршем, сатирою, пародією, віршем-присвятою. Кожен жанр, маючи свої естетичні домінанти й співзвучні певним епохам, може видозмінюватися, набуваючи нових формотворчих значень. Зокрема присвята, що утвердилася ще у давній літературі, належить до споконвічних поетичних жанрів. У силу історичних обставин вірш-присвята залишався здатним виразити стосунки між людьми у різні часи, письменники удосконалювали його та пристосовували до потреб часу, збагачуючи модифікаційну структуру. З'являються та розвиваються присвяти-заклики, присвяти-звертання, присвяти-звернення, присвяти-повчання, присвяти-викриття тощо.

Г. Чупринка протягом усієї своєї творчості моделював вірші-присвяти. Його твори з означеного жанру найчастіше тяжіють до присвят-закликів, присвят-звертань, присвят-звернень та присвят-повчань. Деякі вірші вже у назві містять звертання до певних осіб («Моїй матері» [9; 67], «Батькові» (35), «Моїй феї» (119), «Українській хаті» (258), «Юному другові» (386), «Крикунам» (392), «N.N», «Товаришеві») (45), деякі мають «прописні» присвяти, наприклад, «Відун (Невідомій)» (122), «Перед образом Христа (Христі О.Алчевській)» (47), «Імпровізація (Арт-ці В. Валерик)» (256), а в інших поезіях перші рядки вказують на особу присвячення: «Пісня лебедина» («Друже мій!») (55), «Згадка» («Чарівнице моя!») (40), «Самотність» («Зірко моя!») (133), «Маніфест» («Тобі – зневірений, розбитий...») (406) тощо.

Вірші-присвяти Г. Чупринки поділяються на соціально-громадські, соціально-філософські та любовні. Інколи у творах автора відбуваються комбінації жанрів, і тоді вірш-присвята, наприклад, стає сатиричним віршем-присвятою – поезія «Українській хаті» оформлена у вигляді вірша-присвяти (про що свідчить і назва, і звертання), але за змістом вона ще й сатира; іноді у вірші-присвяті розкриваються риси панегірика, як у творі «На вічну пам'ять Борисові Грінченкові» (1918) [8].

Спадщина Грицька Чупринки, на жаль, не надрукована у повному обсязі (останнє видання творів у 1991 році за зразком Празького видання 1926 року),

оскільки поезії ще розкидані по різних періодичних виданнях 10-х–20-х років та архівах. Твір, присвячений Б.Д. Грінченку, виявили в архіві Інституту літератури НАН України ім. Т.Г.Шевченка (Ф. 35, од.зб. 139) із вказівкою на те, що був надрукований в культурно-просвітньому двотижневику «Україна» слов'янської «Просвіти», ч. 2, 1918 р.:

Учителю щирій! Останній твій подих
Змішався з повітрям рожевим
І, в небі спинившись, виблискує в водах
В далекім краю полудневім
Італії небо і небо Вкраїни
Красою і фарбою схоже,
Як дві дивовижні чудові картини,
Як вищі з'явища божі.
Та тільки там сяють обличчя веселі,
Там вільная праця повсюди,
А в нас на Вкраїні: „обшарпані села,
І голі, обшарпані люди”.
Так доля розводить під небом широким
Людей по тернистих дорогах...
І ти це угледів і з духом високим
Учителем став для убогих.
Вітри-урагани буяли по волі,
Схилялися люде нещасні;
Всі ж їхні страждання і муки, і болі
Приймав ти до серця, мов власні.
І серце не знесло великої муки
І линуло в край полудневий
Неначе бажало з стражданням розлуки
І втіхи в чужині рожевій.
Та небо Італій і небо Вкраїни
Красою і фарбою схожі,

Як дві дивовижні чудові картини,

Найкращії з'явища божі...

А серце боліло, а серце вмирало

Розбите стражданням, журбою, нудьгою,

І в мент передсмертний воно не зазнало

Од ран всенародних забуття, спокою!

Спочинь же в могилі учителю щирій!

Хай вітер до тебе доносить, –

Як вічну пам'ять будителю віри

Вкраїна крізь сльози голосить.

За вказаною датою опублікування стає зрозумілим, що написаний він на вшанування з дня народження (55-річчя) видатного вченого та письменника. Оскільки семантика слів та фраз підказує мотив написання («Останній твій подих», «І серце не знесло великої муки», «Спочинь же в могилі»), можемо сміливо сказати, що вірш містить первісне значення панегірика – в античності так називалася надгробна промова – ушанування державного діяча.

Крізь вірш проступає естетичний ідеал Б.Д. Грінченка – надати «убоному обшарпаному людові» («Смутнії картини») можливість «духом вільним до неба досягати» («Учителям»). Грінченкову аксіому Г. Чупринка втілює у стверджувальні пункти своєї поезії, називаючи учителя «будителем віри»: «І ти це уgliedів і духом високим // Учителем став для убогих», «Всі ж їхні страждання, і муки, і болі // Приймав ти до серця, мов власні».

Яскраве протиставлення двох країн – Італії (з яскраво розвинутою культурою, політичним та економічним устроєм) та рідної України (забитою фіктивною українізацією, страхом, нещастям), де «обшарпані села // І голі обшарпані люди» – підкреслює велику різницю між ними. Людей, які всі ходять «під небом широким», «доля розводить... по тернистих дорогах...»: в Італії, останньому прижиттєвому прихистку Б. Грінченка, «сяють обличчя веселі» та «вільная праця повсюди», а в Україні – «Схилялися люде нещасні». Протиставлення двох країн як двох доль вчувається і у стилістичних антонімах:

обличчя веселі – голі, обшарпані люди; небо широке – тернисті дороги; болі – втіха.

Активне використання строфічного повтору, окремих слів та словосполучень надає можливість виділити ключові слова твору: *щирий учитель, небо, край полудневий, страждання, серце, Україна.*

Для живописного зображення предметів та явищ Г. Чупринка, як відомо, використовував «кольорові» епітети, серед яких *рожевий* у його творчості найчастіше відтворює почуття та емоції. І в цьому творі автор не відступив від своїх принципів, надаючи *повітря* та *чужині* рожевого кольору. За своєю сутністю цей колір означає доброту, любов, пристрасть, викликає відчуття комфорту, заспокоює та звільняє від нав'язливих думок, допомагає у кризі, а в контексті вірша-присвяти виступає антитезою до болі, журби, нудьги та страждання. Згадаймо, що хвороба у Б. Грінченка загострилася після майже одночасної смерті доньки, онука та матері («І серце не знесло великої муки»). Італія для нього постала не тільки зміною важкої обстановки та можливістю підлікуватися у корисному середземноморському кліматі, а й сподіванням на спокій та звільнення від пекучих думок. Тому й семантика антитези «*чужина рожева*» виступає рятувальним кругом: надія на втіху та розлуку зі стражданням.

На противагу віршеві «Б. Грінченкові» тодішнього сучасника О. Олеся [7; 649] (за датою написання – 1910 – бачимо присвяту по смерті)), який за формою і суттю можна означити символічним (наприклад, введення у твір «білої чайки» як натяк на один із псевдонімів Б. Грінченка – Чайченко), вірш Г. Чупринки більш неоромантичний зі своїм прагненням подолати розрив між ідеалом та дійсністю, звузити його до єдиної фрази: «Спочинь же в могилі, учителю щирый!». Специфічна риса суто українського неоромантизму полягала не тільки у зосередженні на дослідженні внутрішнього світу людини, а й в акцентуванні провідної ролі інтелігенції, яка творить високу культуру і піднімає до неї трудящих – «І ти це угледів і з духом високим // Учителем став для убогих»

Вірш виділяється звуковою будовою. Залишаючись вірним точній римі, Г. Чупринка використовує один раз неточну: *щирий – віри*. А ось «розгорнувся» він саме у внутрішній римі та фонічному устрої вірша. З перших рядків («Учителю щирій!») автор вводить асонанс, який протягом вірша не зникає, а у фінальних акордах навіть підсилюється: «Спочинь же в могилі, учителю щирій!». Можна побачити, як співзвуччя голосних охоплює не тільки поруч або поблизу розташовані слова, а й цілі фрази: «бажало з стражданням», «журбою, нудьгою», «В далекому краю полудневім», «Так доля розводить під небом широким», «Красою і фарбою схожі», «найкращі з'явища». Більш того, названі фрази утворюють ще й панториму в середині рядків, яка досягає ефекту співзвуччя не тільки голосними звуками, а й розташованими в одному рядку приголосними (наприклад, «*Так доля розводить під небом широким*»).

Ритмомелодика вірша-присвяти не відходить від межових моделей Чупринкового трискладовика: врегульований амфібрахій із чергуванням трьох та чотирьох стоп при перехресному римуванні (до речі, особливістю ритмічної організації вірша Б. Грінченка була «розробка трискладових розмірів» і «найуживаніший з них – амфібрахій і дактиль» [1; 461], можливо, й не даремно Г. Чупринка обрав саме цей розмір).

Застосування амфібрахію, в якому вчувається «вальс улетаючих грез» (К. Бальмонт) актуальне для обраного мотиву вірша. Знаючи тяжку, виснажливу, але корисну й потрібну працю Б. Грінченка, читач вловить між рядками твору чесноти педагога, науковця, популяризатора й справжнього громадянина. Він належав до тих людей, які «...ніколи не йдуть по лінії найменшого опору, а немов навмисне, з протесту, вибирають собі найтяжчу дорогу, найбільш терням закидану та перешкодами обставлену», стверджував С. Єфремов [4; 322]. І цю ідею, ідею життя Грінченка задля людей, втілив у своєму вірші-присвяті його сучасник, Г. Чупринка.

Література:

1. Борис Грінченко // Історія української літератури ХХ століття у двох книгах. – Кн. 2. – К.: Либідь, 2006. – С. 444–473.

2. Гинзбург Л.Я. О лирике. – М., 1997. – 373 с.
3. Євшан М. Куди ми прийшли?.. // Критика. Літературознавство. Естетика. Упор.Н. Шумило). – К.: Основи, 1998. – 658 с.
4. Єфремов С. Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1993. – С.322–332.
5. Литературный энциклопедический словарь / Под ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
6. Можейко Я. Творчість Чупринки (критичний нарис) // Літературно-критичний альманах. – К., 1918. – Кн. I. – С. 46–65.
7. Олександр Олесь. Б. Грінченкові // Олександр Олесь. Твори в двох томах. – Т.1. Поетичні твори. – К.: Дніпро, 1990 – С. 649.
8. Чупринка Г. Твори // Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф.35. – Од. зб. 139.
9. Чупринка Г. Поезії. – К., 1991. – 495 с. (цитуємо за вказаним виданням, вказуючи в дужках сторінку).